

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 82.03 І.Франко.07

ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ СВІТ ІВАНА ФРАНКА: ДИСКУРС КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ

Микола ЗИМОМРЯ

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
кафедра германських мов і перекладознавства,
вул. І. Франка, 24, Дрогобич, Україна, 82100*

Зроблено спробу розкрити особливості перекладацького світу Івана Франка з проекцією на дискурс культурологічної стратегії – визначальній складовій естетичної концепції творця.

Ключові слова: перекладна література, перекладацький світ Івана Франка, феномен інтерпретації, дискурс культурологічної стратегії.

Іванові Франку належить особливо вагомий внесок у справу становлення розгалуженої *перекладної літератури* як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Своїми витокami вона сягає XI століття, коли в Київській Русі постали перші «трансплантації» (Д. Лихачов) візантійських і давньоболгарських церковних і світських текстів. Їхнє реконструювання нуртувало біля джерел перекладознавчої думки, заснованої переважно на прагматичних перенесеннях окремих творів з грецької мови. Воно охоплювало культурно-історичну зону, яку творили, за слушним твердженням Л. Лелекова, «Київська Русь – Візантія – Передня Азія» [19, с. 93]. Сутність згаданої трансплантації полягала не в інтерпретаційній, а передусім у мовній фіксації сюжету, приміром, повісті про Варлаама та Йоасафа. Проте й такі перекладні фіксації були вагомою ланкою у ланцюжку зв'язків письменства Київської Русі з літературами народів Сходу. Вони були важливим елементом поступу на шляху до становлення оригінальної літератури. Її справжнім зразком став такий видатний мистецький шедевр з часів Київської Русі, як «Слово о полку Ігоревім». Поза всяким сумнівом, перекладна література у Франковому осмисленні – це продукт не опосередкованих ланцюгових контактів і трансформацій, а животворна парадигма; вона покликана відігравати роль «самоозначення» (М. Зеров) як явища у процесі взаємодії культур різних народів. Якщо йдеться про перекладацьке мистецтво І. Франка, то це – концептуально новий рівень систематичного засвоєння текстових структур, власне, не

окремих іншомовних авторів українською мовою, а ширше – активного сприйняття цілісних масивів різних літературних систем. На це аргументовано звернув увагу М. Гнатюк у статті «Іван Франко і проблеми популяризації української літератури чужими мовами». В аналогічному трактуванні перекладна література постає новою формантою взаємодії й взаємозбагачення, з одного боку, а водночас і нормою рецепції та її впливу на міжнаціональну взаємодію культур – з іншого.

Володіючи потужним перекладацьким діапазоном, І. Франко успішно розбудував своє новаторське бачення історичного розвитку національного письменства, зокрема, через «багатокультурність» художнього перекладу. У цьому інтелектуальному просторі органічними постають такі складники-феномени, як авторський світ мовою оригіналу, його мистецька самобутність, індивідуальні стильові підходи творців першотвору та його перекладної версії. Сполука, що позначена культуроцентризмом Франкової стратегії як перекладача, містить визначальну мотивацію – збагачувати рідну культуру досягненнями світового письменства. Її глибинний сенс аргументовано розкрила О. Пахльовська, увиразнивши примітну «модель культурно-національної стратегії» [25] в духовних змаганнях І. Франка. Звідси – роль перекладу як націєтворчого чинника. Передусім, він характерний для тих народів, які тривалий час були позбавлені державності. Звісно, специфіка інтерпретації національної ідеї полягає в її адекватному сприйнятті й відтворенні на рівні всіх складових, що творять універсалізм контекстуальних зв'язків [29; 30]. Тому І. Франко як перекладач завжди враховував природу структури художнього тексту – складну й поліфункціональну. Цей аспект аргументовано виокремив Ю. Лотман, наголосивши, що вона поєднується зі стрижневим розумінням якісної та кількісної текстових субструктур. Щоправда, суголосне трактування зазнає певної трансформації під впливом творчих орієнтацій автора перекладної версії. Йдеться про повноцінне збереження такого явища, як цілісність семантичного коду. Саме останній і спроможний розкрити мовою мети означувану лінію множинних зв'язків на рівні як образу, так і мотиву. У цьому сенсі характерними постають «поетичні твори за мотивами історії Стародавнього Риму» Івана Франка, а також перекладацькі проби з-під його пера, які доцільно розглядати як своєрідний канон інтерпретації творів австрійських, німецьких, швейцарських авторів, зокрема, Г. Е. Лессінга, Й.-В. Гете, Ф. Шіллера, Г. Гайне, Ф. Гельдерліна, Г. Гервега, А. Грюна, А. фон Келлера, Майера, Ф. Фрайліграта.

У царині поетичного перекладу І. Франко постає найвидатнішим інтерпретатором на зламі XIX – першої третини XX ст. До речі, Д. Павличко, аналізуючи доробок М. Зерова, стверджував у статті «Безсмертний майстер» (1989): «Для того, щоб із зеровською об'єктивністю та врівноваженістю оцінити Зерова, нам потрібні ще знання, які відкриються лише тоді, коли вивчена буде у всіх взаємозв'язках сьогодні затемнена ще історія української культури...» [23, с. 20]. Без сумніву, подібне формулювання мало б особливу дотичність до узагальненої характеристики перекладацької спадщини Івана Франка.

Виступаючи в різних літературних жанрах, І. Франко завжди був активним носієм диференційної рецепції слова. Література як «робітниця на полі людського поступу»

була тим осердям культурного простору, що синтезувала творчі досягнення духовного розвитку українського народу. Тому й закономірно, що під Франковим пером саме культурний простір став панорамним і набув у його розмаїтій спадщині сакрального значення. У передмові до збірки «Поєми» (Львів, 1899) її автор гранично чітко обґрунтував визначальні засади й тенденції взаємодії різних форм суспільної свідомості, сказати б словами Г. В. Ф. Гегеля, у сенсі «досвіду свідомості» («Erfahrung des Bewusstseins») з урахуванням природної необхідності – продуктивно прочитати духовні надбання різних народів шляхом *перекладу* з мови оригіналу мовою мети. Проникненню у глибинні чинники складного й багатогранного процесу взаємодії національних культур сприяють передусім такі її характерні магістральні лінії, як міжлітературні зв'язки, рецепція та переклад. Задля справедливості доцільно наголосити: у дотеперішньому франкознавстві було чимало наукових розвідок і монографічних студій, присвячених досліджуваній тут проблематиці. Згадати хоча б імена таких українських, зарубіжних учених і перекладачів, як Ф. Арват, О. Білецький, Ю. Бойко-Блохин, М. Возняк, М. Гнатюк, А.-Г. Горбач, О. Грабовецька, Я. Грицьков'ян, І. Денисюк, О. Дзера, О. Домбровський, М. Жулинський, Р. Зорівчак, Г. Косів, Г. Кочур, М. Лановик, М. Лукаш, О. Лучук, Ж. Ляхова, М. Москаленко, Н. Науменко, Д. Павличко, Х. Паляниця, Я. Погребенник, І. Теплий, О. Чередниченко, Ю. Шкробинець, Т. Шмігер, а також Г. Витженс, Р. Гибнер, П. Кірхнер, Е. Райснер, С. Сімонек, М. Якубець. Звісно, праці названих науковців – різної вагомості.

Питання теорії і практики перекладу І. Франко порушував у багатьох вступних статтях до видань творів, приміром, В. Шекспіра, Й.-В. Гете, Г. Гайне, Г. Клайста, К. Гавлічека-Боровського, а також у численних виступах, що містять критичні оцінки перекладацького доробку П. Куліша, М. Старицького, Л. Боровиковського, А. Кримського, С. Руданського, П. Ніщинського, А. Крушельницького, О. Маковея, О. Шухевича, Юлії Віргінії, С. Шпойнаровського. Проте – у зв'язку із предметом обговорюваної теми – особливо важливі такі ґрунтовні Франкові праці, як «Шевченко по-німецьки», «Шевченко в німецькій одязі», «Тарас Шевченко і його “Заповіт”», «Шекспір в українців», «Переклади українських творів», «Передмова (до збірки “В наймах у сусідів”）」, «Переклади Шевченка на сербську мову», «З нової чеської літератури (рецензія на чеські переклади творів Тараса Шевченка)», «Адам Міцкевич в українській літературі», «Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах», «Література, її завдання і найважливіші ціхи», «Теорія і розвій історії літератури», «Із секретів поетичної творчості». До цієї проблематики дотичні також статті «Взаємини польської та української літератур», «Передмова до Гетевого “Фавста”», «Національний колорит у казках Бодяньського», «Французькі повісті Семена Земляка», «Детлеф фон Лілієнкрон і його писання», «Передмова (до видання “Іліади” Гомера в переспіві Степана Руданського)», «Олександр Сергійович Пушкін», «Передне слово перекладчика», «Візантійські легенди. Переклад з німецької Ганса Літцманна», «Генріх Гейне. Вибір поезій», «Нове видання творів Міцкевича», «До питання про перекази про Магомета у слов'ян», «Нове видання Шекспіра», «Передмови до видань Шекспіра».

Як майстер художньої інтерпретації, І. Франко поза всяким сумнівом, однозначно робив поділ між масивом оригінального українського письменства, з одного боку, та

перекладним – із іншого. В освоєнні творчих здобутків кожного народу він убачав об'єктивний критерій духовного спілкування, що історично складається й розвивається між різними національними літературами. «Передача чужомовної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою, – наголошував І. Франко, – збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між ними і далекими людьми, давніми поколіннями» [33, т. 5, с. 7]. Це узагальнення засноване на комплексному розумінні суспільного розвитку, історичних, політичних і соціальних чинників, дає можливість розсунути межі сприйняття результативного (за сприятливих умов) збагачення культур на рівні їхньої безперервної взаємодії – явища глибоко закономірного, яке має, за висловом Н. Над'ярних, «своє коріння, свою історичну логіку» [20, с. 9].

Що зумовлює безпосередню чи опосередковану взаємодію духовних змагань різних народів? Адекватну відповідь на це дав І. Франко. Визначний теоретик і практик художньої трансформації слушно розглядав міжлітературні зв'язки та їхню найпродуктивнішу ланку – переклад – як одну з тих визначальних домінант, що викликає ефект розпросторення стану взаємозбагачення національних культур. Звідси – взаємопроникнення національного коду, власне, у призмі своєрідного діалогу «своє–Інакше», а відтак поступове набування традиції його присутності у світовому літературному річищі. Адекватний переклад відіграє роль ідентифікатора носія мови, що добре проступає з її змістової тканини. Отже, можна дійти висновку: І. Франко всією багатогранною діяльністю утверджував *переклад на рівні норми*, визнаючи за ним «акт найвищої дружби» [27, с. 6] між народами. Як геніальний творець інтерпретації він прогнозував закономірне перетворення літературних зв'язків на невичерпне джерело такого дійства, яке уможливило справжній, а не показний (декларативний) взаємообмін між національними культурами. На «перехресті» глибинних, а не поверхових взаємозв'язків автор славнозвісного естетико-психологічного трактату «Із секретів поетичної творчості» окреслював нерозривну єдність ідейного та естетичного змісту саме із проекцією на мистецтво перекладу. Тут наявний важливий акцент: переклад «в'яже, а не розділяє народи», а його носій – «ясне світло свідомості» – покликаний закликати їх до боротьби за найвищі людські і громадські ідеали – свободу, рівність і братерство всіх людей. Удаючись до інтерпретації творів – продуктів різних віків, культур і народів, І. Франко головне своє завдання вбачав у тому, щоб кожна з обраних літератур засяла на українськомовному ґрунті всіма «оригінальними прикметами, основними особливостями її народного гумору і народного пафосу, властивостями її вислову, літературного стилю, поетичної техніки» [32, с. 61]. Із цього погляду важко переоцінити внесок І. Франка як теоретика та практика перекладацького мистецтва. Варто ще раз наголосити: автор збірки «З вершин і низин» завжди прагнув зробити українську літературу об'єктивно зноюю та – ширше – відомою «робітницею на полі людського поступу». Тому й не дивно, що в колі його творчих зацікавлень так органічно пов'язані духовні пласти інших народів і різних епох: староанглійські, старогрецькі, староіндійські, староісландські, старонімецькі, староугорські, старошотландські словесні пам'ятки; албанські, болгарські, італійські, іспанські, китайські, німецькі, польські, португальські, румунські народні пісні; твори

античних письменників і співців епохи Відродження; зразки англійської, американської, болгарської, італійської, німецької, польської, російської, словацької, французької, чеської літератур. Цей перелік переконує у слушності висновку, якого дійшов М. Коцюбинський: «Віддавшись творчості в галузі художньої літератури, Франко поставив собі за мету зробити доступними своєму народові багатства європейської класичної літератури» [4, с. 394]. У цьому зв'язку треба зазначити, що перекладацька спадщина І. Франка й досі чекає на системну оцінку, докладний аналіз усього його творчого доробку. Це стосується також розгляду досліджуваної теми. Цей висновок не перекреслює вагомого звучання студій, які належать Б. Бендзару [2], І. Журавській [9], Л. Осовецькій [22], Я. Ривкісу [26], Л. Рудницькому [28], О. Хомицькому [34], Я. Яремі [36] та ін.

Рецепцію німецької літератури та її якісні лінії можна переконливо проілюструвати крізь призму Франкового прочитання передусім творів Фрідріха Шіллера (1759–1805). Водночас варто зауважити: ідеться також про роль наступності традицій сприйняття класика німецької літератури в Україні, адже «львівська школа» в історії художнього перекладу Шіллерового слова на слов'янські мови загалом мала суттєве значення. До неї належали такі львівські поети-перекладачі, як А. Беловський (1806–1876), Я. Камінський (1777–1855), Л. Семенський (1807–1877), а також Й. Левицький (1801–1860). Власне, Йосип Левицький [21] і започаткував українську шіллеріану, коли 1839 року переклав поему Ф. Шіллера «Пісня про дзвін». Немає потреби докладно зупинятися на аналізі спроби Й. Левицького виявити українському читачеві велич майстра німецького слова. І. Франко дав аргументовану оцінку його тлумаченню: шіллерівську поему Й. Левицький переклав «доволі дивоглядною мовою». Тут проступає зримо негативна оцінка. Однак, попри низьку художню вартість інтерпретації, усе ж переклад Й. Левицького був своєрідним відкриттям. Воно відіграло певну роль в освоєнні Шіллерової поезії напередодні «весни народів» 1848–1849 років. Бо ж саме на цей час припадає дієва фаза входження однієї із кращих драм Ф. Шіллера – трагедії «Підступність і кохання» – у свідомість громадськості України. Ідеться про її україномовне відтворення з-під пера Івана Вагилевича. Доводиться лише пошкодувати, що рукопис перекладу одного із творців «Русалки Дністрової» не дійшов до читача. Аналогічна доля спіткала і хронологічно наступні перекладацькі спроби, пов'язані з популяризацією Шіллерового набутку Я. Головацьким, який активно зацікавлював о. Беднаржа (він же Г. Боднар, Г. Боднаренко) перекладати твори Ф. Шіллера. Так, 10 вересня 1848 року о. Беднарж надіслав Я. Головацькому низку своїх перекладацьких «кавалочків» із надією, що, може, «котрий сподобається Вам та вмістите в якій часописьмі» [17].

Прикметно, що у фонді Я. Головацького відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника зберігається рукописний переклад дев'яности п'яти рядків твору «Журавлі Ібіка» [3]. Це уривок одного з найвищих досягнень баладної творчості Ф. Шіллера. Як відомо, оригінал балади має 184 рядки. Хоча ім'я перекладача й відсутнє, можна з великою ймовірністю припустити, що йдеться про інтерпретацію о. Беднаржа [10, с. 12].

Кращим попередником І. Франка у справі рецепції Шіллерової спадщини був А. Могильницький (1811–1873), який опублікував 1849 року на шпальтах «Зорі Галицької» [17, с. 240] баладу Ф. Шіллера «Граф із Габсбурга».

Слушно І. Франко критикував і намагання І. Гушалевича (1823–1903) перекласти, зокрема, такі поезії Ф. Шіллера, як «Die Macht des Gesanges», «Das Lied von der Glocke», «An die Freiheit». Усі спроби І. Гушалевича треба розглядати радше як самобутні переспіви («До моєї мислі», «Пісня життя» та «До свободи»), тобто як наслідування Шіллерових ідей. Натомість позитивно характеризував І. Франко виступи М. Козановича (1807–1877), а саме його інтерпретації з Ф. Шіллера «Elegie auf den Tod eines Jünglings» («На смерть младенця»), «Der Taucher» («Норець»). Критик убачав у ньому «прихильника народної мови в письменстві». Українську шіллеріану збагатили Б. Дідицький та О. Кониський. До речі, О. Кониський також удався до переспіву відомого твору Ф. Шіллера «An Minna» («До Мінни»), видрукуваного в першій книжці «Галичанина» за 1862 рік.

Творчі змагання названих авторів не поповнили скарбницю української перекладної літератури, проте були підґрунтям, що лягло в основу появи художньо довершених Франкових перекладів творів Ф. Шіллера. До того ж вони стали ілюстративним матеріалом для І. Франка як дослідника німецької літератури загалом, так і Шіллерового доробку зокрема.

Два поетичні твори Ф. Шіллера – «Прогулька» («Der Spaziergang», 1795) [33] та «Помпея й Геркуланум» («Pompej und Herkulanum», 1796) [35] переклав І. Франко. Обидва переклади були виконані спеціально для збірки поезій, що вийшла у Львові напередодні 155-ї річниці від дня народження автора драми «Розбійники» [33, т. 13]. Без перебільшення можна стверджувати: саме вони започаткували новий етап в історії сприйняття творчості німецького поета в Україні. Перекладач повністю зберіг у своєму прочитанні високий дух античності – прикметну ознаку названих поем, строго дотримувався розміру оригіналу – елегійного дистиха, себто гекзаметра в поєднанні з пентаметром, прискіпливо «копіював» синтаксично-образний лад, не порушуючи законів рідної мови. У намаганні передати стилістичні особливості поем Ф. Шіллера з їхньою проекцією на античність І. Франко в обох перекладах допускав розгалуження складнопідрядних речень та рясноту інверсій, що нагадує античний лад мови. Приміром, особливу щедрість у поемі «Прогулька» інверсивних зворотів на зразок «der Ernten ruhiger Kreislauf» («жнив спокійний цикл»), що творять високий стиль оповіді, перекладач компенсував аналогічними за стильовою функцією постпозитивними епітетами.

*Піль тих народе щасливий, що не проснувся до свободи,
Як ті поля ти живеш мирно у законах тісних.
І не виходять бажання твої поза обруб щорічно жнива,
І як щоденний твій труд, правильно вік твоїй сплива.
Але хто враз відбира мені любий сей вид? Чужосільний
Дух якийсь віє нараз по тих чужіших полях.
Ділиться різко щось, де ще лиш ось що любовно мішалось,
І лиш однакове вже в парі з ним іде.
Видно різницю станів. Рядом гордим високі тополі
Перед дворами стоять, пишно та з-панська глядять (виокремлення
курсивом наше. – М. З.) [35, с. 112].*

*Glückliches Volk der Gefilde! Noch nicht zur Freiheit erwachtet,
Theilst du mit deiner Flur fröhlich das enge Gesetz.
Deine Wünsche beschränkt der Ernten ruhiger Kreislauf,
Wie dein Tagewerk, gleich, windet dein Leben sich ab:
Aber wer raubt mir auf einmal den lieblichen Anblick? Ein fremder
Geist verbreitet sich schnell über die fremdere Flur!
Spröde sondert sich ab, was kaum noch liebend sich mischte,
Und das Gleiche nur ist's, was an das Gleiche sich reiht.
Stände seh ich gebildet, der Pappeln stolze Geschlechter
Zieh in geordnetem Pomp vornehm und prächtig daher [38, s. 37].*

І. Франко як реципієнт зумів проникнути в поетичний світ Ф. Шіллера, проіняти його античним світобаченням і так наблизити читача до того розуміння барв і звуків поеми «Помпея й Геркуланум», яке нагадує славетні полотна епохи Відродження.

Виконуючи свого часу зіставлення першотвору з польськокомовним перекладом власного твору «Каменярі», І. Франко наголошував: «Коли слова перших трьох категорій творять головну основу словесного твору, надаючи йому зміст і акцію, то слова другої категорії – се неначе тінювання в малярстві, що оживляє і упластичнює картину» [33, т. 39, с. 20]. Тому він як перекладач прагнув до максимального збереження у процесі відтворення всіх компонентів оригіналу. Крізь призму його прочитання постає не уявний, а конкретно існуючий світ, характерний для першотвору та його автора. Нерідко перекладач удавався до пояснення німецьких рядків шляхом доповнення окремих художніх компонентів, уточнення слів, їх порядку. Проте це не йшло в розріз зі стильовими настановами першотвору, бо, вносячи подібні корективи, І. Франко орієнтувався на всю ідейно-художню структуру твору. Це рельєфно проступає з перекладу першої частини «Фауста» Й. В. Гете [6; 33, т. 13] – безпрецедентного в історії німецької літератури явища. Як перекладач І. Франко звертав особливу увагу на цінне збереження в трансформації всієї гами ідейного багатства оригіналу, його художньо-стилістичної своєрідності, не забуваючи і про важливість художньої деталі: «...Я старався перекладати “Фауста” вірно..., наскільки се було згідне з духом нашої мови» [33, т. 13, с. 180].

Аналогічне твердження міститься також у «Передньому слові» [5] до 16 перекладів поезій Г. Гайне, що було своєрідним трактуванням Франкового перекладацького досвіду щодо інтерпретації німецької літератури загалом. «Перекладаючи Гайне, – наголошував І. Франко, – я дбав про те, щоби передати якомога вірно не тільки думку, але також форму, тон, розмір первотвору» [33, т. 13, с. 446]. Зрозуміло, це не означає абсолютизації права перекладача на шаблонну фіксацію об'єкта зображення. І. Франко акцентував на потребі передати індивідуальну манеру письма автора оригіналу, виявляє типологічні сходження в різних літературах, що призводить до системної характеристики процесу міжлітературної взаємодії. «Пушкінова драма “Борис Годунов” була першою в російському письменстві драмою в новочаснім значенні... Можна в тій драмі бачити подекуди вплив Шекспіра та Байрона, а щодо будови, не зв'язаної правилами, прийнятими в англійських драматургів, також вплив драми Гетего “Götz von Berlichingen”; та все-таки Пушкінова драма лишається в високій мірі оригінальною, типово російською й історичною» [33, т. 11, с. 179].

Щоправда, у перекладі аналізованих творів Ф. Шіллера, зокрема поеми «Прогулька», наявне зрине спрощення поетичних образів, зміщення їх у часі. У перекладі мелодійного, гранично простого словосполучення «tief neigen der Erlen / Kronen sich, und im Wind wogt das versilberte Grass», тобто «низько хилиються крони вільх І на вітрі галихається посріблена трава», важливу деталь – «*посріблена трава*» пропущено у Франковому прочитанні. Цей епітет органічно разом з іншими словесно-образними засобами покликаний утілити думку про чистоту природи – джерела духовного та фізичного оновлення людини. Тим паче, що на цьому виразно акцентує автор у звертанні до природи: «Reiner nehm ich mein Leben von deinem reinen Altare» («Та я чистіше жите візьму з вітваря чистого твого»).

У намаганні зробити доступною для читача красу поетичного мислення німецького поета, український майстер удавався до прямого й не завжди вдалого наслідування Шіллерового синтаксису. А це, зрештою, призвело до ускладнення конструкцій: «Dieses Dienergefolg meldet den Herrscher mir an» – «Служби дружина стрійна пана звіщає мені»; «Deiner heiligen Zeichen, o Wahrheit, hat der Betrug sich (Angemasst der Natur köstlichste Stimmen entweiht)» – «Знамена, правдо, твої присвоїла ошука святії і опоганила всі звуки природи ніжні».

Перекладач конкретизував, деталізував загальні поняття, як, наприклад, у поемі «Помпея й Геркуланум»: «der räumige Portikus öffnet Seine Hallen» – «ось і портік широкий провадить в сїни й пристінки»; «Da stehn noch die schönen Geschirre» [39] – «Ось горнятка й збаночки».

Як слушно зауважує О. Домбровський і в чому переконаємось частково з наведених прикладів, І. Франко «дозволяв собі міняти заголовки, давати назви окремим поезіям або частинам, яких вони в оригіналі не мали. З цієї точки зору переклади Франка вимагають спеціального дослідження, тому що між теоретичними настановами і його перекладацькою практикою існує певна розбіжність» [8, с. 316].

Усвідомлюючи суспільну роль перекладу як одного з найважливіших чинників міжнаціональної взаємодії літератур, І. Франко вперше у вітчизняному літературознавстві науково розробив, творчо обґрунтував і засвоїв теоретичні принципи мистецтва художнього перекладу, критерії оцінки якості інтерпретації першотвору, відбору оригіналу, питання адекватного відтворення тексту з урахуванням органічної єдності змісту й форми, а також концептуальні завдання перекладача.

Численні Франкові міркування про переклад, висловлені з різних приводів і розписані в багатьох статтях, склали б цілісне монографічне дослідження. Таке видання вже давно на часі. Із його сторінок постав би на повен зріст І. Франко як теоретик і майстер художнього перекладу, як основоположник українського наукового перекладознавства.

На практиці І. Франко довів слушність власного ж твердження, що «переклади чужомовних творів, чи то літературних, чи наукових, для кожного народу являються важним культурним чинником» [33, т. 39, с. 7]. Його внесок у зведення «золотих мостів» дружби між народами засобами художньої трансформації творів різномовних літератур окреслює цілу епоху в українській перекладознавчій науці. Як перекладач І. Франко

доклав воїстину титанічних зусиль, прилучаючи рідний народ до невичерпних джерел світової культури, сприяючи зміцненню культурних взаємин між Сходом і Заходом на зламі XIX – початку XX століть. Викликає подив його широкий діапазон зацікавлень найрізноманітнішими творами світової літератури, зокрема німецької.

Завдяки невтомній діяльності Франка-перекладача (умовний початок припадає на 1879 рік, коли побачила світ перша друкована збірка його перекладів під назвою «Думи й пісні найзнатніших європейських поетів») в українську літературу ввійшли твори Данте, В. Шекспіра, Дж. Г. Байрона, В. Гюго, П. Верлена, Е. Золя, Р. Бернса, П. Б. Шеллі, Г. Ібсена, А. Міцкевича, Я. Врхліцького, М. Йокаї, О. Пушкіна, М. Лермонтова, М. Чернишевського, а також представників німецькомовного письменства – Г. Е. Лессінга, Й. В. Гете, Ф. Шіллера, Ф. Геббеля, Ф. Гельдерліна, Г. Гайне, Г. Гервега, Ф. Фрайліграта, А. Грюна, Н. Ленау, А. фон Келлера, Майєра та ін. Розглядаючи перекладацьку діяльність І. Франка під кутом зору її зв'язку із сучасністю, її беззаперечного позитивного впливу на сучасний процес міжлітературної взаємодії, відомий український поет Д. Павличко писав на сторінках «Літературної газети»: «Ми досі користуємося Франковими перекладами з багатьох мов Європи та Азії; адже потрібні ще десятиліття, щоб навіть зусиллями наших кращих перекладачів заново... перекласти все те, що витлумачив один Франко» [24, с. 6].

Ми звикли до характеристики в оцінці І. Франка як титана духу і творчої сили, «велетня думки і праці» [4, с. 3], бо вона відтворює його реальний внесок у розвиток численних сфер суспільного й людського життя. Звідси – висновок: серед різноманітних зацікавлень І. Франка чільне місце посідає мистецтво перекладу. Власне, у розробці теорії перекладу й утвердженні її визначальних принципів на практиці І. Франко був свого часу вершиною [1, с. 3]. Автор особливо цінного трактату «Із секретів поетичної творчості» надавав великого значення художнім трансформаціям із літератур різних народів, увиразнюючи важливість чинника збагачення мистецьким досвідом національних культур, зокрема й рідного народу. Саме для того, аби «не повторяти того, що вже другі забули, а вносити у всесвітню скарбницю літературну хоч малу крапельку, а нового, свого власного, зачерпнутого з криниці того життя народного і індивідуального, що ще перед ним не було так експлуатоване» [16, с. 269; 17, с. 240].

Аргументовано І. Франко довів: кожний визначний твір іноземної літератури внаслідок сприйняття високохудожнього перекладу органічно вписується в контекст літератури-реципієнта, стає якісно новою домінантою міжлітературної взаємодії та взаємозбагачення художнім досвідом – нерідко кількох літературних систем. Передруковуючи свій переклад румунської народної балади «Майстер Маноле», І. Франко навів у праці «Студії над українськими народними піснями» характерний приклад такого панорамного осмислення факту: «Німецький автор (В. Коцебу. – М. 3.) переклав румунський твір досить свobodно, тому я й покористувався досить свobodно його перекладом, заступаючи напушену фразеологію простішими висловами в душі народної поезії» [33, т. 10, с. 466]. У цих словах цілеспрямовано наголошено також контекстуальну вторинність, що відводиться мові-посереднику. Це промовиста ілюстрація того, що Франко-перекладач у своїй практиці не завжди користувався першоджерелом, тобто

текстом мовою оригіналу. Осмислюючи архітекtonіку взаємодії національних культур, він постійно прагнув до конкретної дефініції кожного виміру – як одиничного, так і загального. Його перекладацький доробок увібрав досвід із проекцією на тримірність таких фаз, як: а) літературні зв'язки, б) рецепція, в) інтерпретація.

«Перекладаючи загалом докладно рядок за рядком я, крім природних вимог нашої мови, що при відповіднім ужитті робить можливим конкретніше, живіше та колоритніше представлення, ніж у російській, подбав поперед усього про правильну, чисто дактилічну будову гекзаметрів із захованням у переважнім числі віршів правильної цезури, чого в віршах Костомарова, очевидно, не обшліфованих для друку, аж надто часто почувается недостаток» [33, т. 11, с. 298], – пояснював І. Франко свої перекладацькі засади на основі перекладу поеми «На руїнах Пантікапеї» М. Костомарова.

Подібні висловлювання І. Франка про мистецтво перекладу дають можливість відтінити межі змагання між об'єктивною інтерпретацією оригіналу та суб'єктивним тлумаченням перекладача. Особливо прикметна в цьому напрямі його ґрунтовна перекладознавча студія «Каменярі». Український текст і польський переклад. Десять про штуку перекладання», яку він написав 3–24 травня 1911 року. Ця праця, як переконливо зазначає Р. Зорівчак, і досі запишається «неперевершеним зразком лінгвістичного аналізу перекладу, цікавого ще й тим, що цей аналіз зробив автор оригіналу» [15, с. 128]. Зрозуміло, погляд І. Франка на механізм міжлітературного впливу не суперечить принципам докладного аналізу перекладного твору, а також загальної оцінки його автора [12, с. 456; 14, с. 1084].

Своєю перекладацькою діяльністю І. Франко, за образом висловлюванням О. Білецького, «розбив стіну національної обмеженості», виводив українське слово на простори нових тем, живих контактів із літературами багатьох народів світу [7, т. 2, с. 302]. Так, Франкове слово захоплює енциклопедичністю пізнань у найрізноманітніших галузях людинознавства. Воно близьке і зрозуміле сучасникам. Їм адресована низка праць, помітних у франкознавстві впродовж останнього десятиріччя. У цьому зв'язку доречно назвати ґрунтовні монографії В. Корнійчука («Ліричний універсум Івана Франка. Горизонти поетики». 2004; «Мов органи в величному храмі... Контексти й інтертексти Івана Франка», 2007), Б. Тихолоза («Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії», 2005), Т. Гундорової («Франко не Каменяр. Франко і Каменяр», 2006), Г. Сабат («Казки Івана Франка: особливості поетики», 2006), Я. Мельник («І остатня часть дороги... Іван Франко: 1908–1916», 2006), Л. Сеника («Студії ліричної драми Івана Франка «Зів'яле листя», 2007), М. Жулинського («Він знав, “як много важить слово...”», 2008). Відомий український франкознавець М. Ткачук слушно зауважив, що в українській літературі творчість І. Франка «органічно продовжила тяглу лінію естетичних шукань митців-попередників, підсумувала й накреслила нову естетичну стратегію в її розвитку, позначену модерністською дискурсивною практикою» [31, с. 286].

Заслуги І. Франка як перекладача – значні й не втрачають своєї вартості в культурному просторі Східної, Центральної та Західної Європи. Вони примітні за сучасної доби, а саме на зламі ХХ – початку ХХІ століть, коли йдеться про аргументовану доцільність засвоєння надбань українського красного письменства крізь призму її

інтерпретації різними мовами народів світу. Перекладацький досвід І. Франка варто розглядати як модель нормативного виміру і для суспільно-гуманітарних наук. Бо ж він гранично чітко охоплює визначальні закономірності взаємодії національних літератур та їхнього взаємозбагачення духовними здобутками різних народів шляхом перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Арват Ф.* Іван Франко – теоретик перекладу / Ф. Арват. – Чернівці : Вид-во ЧДУ, 1969. – 38 с.
2. *Бендзар Б.* Вклад Івана Франка в справу популяризації надбань української літератури серед австрійців та німців / Б. Бендзар // Українське літературознавство. – Львів, 1968. – Вип. 3. – С. 83–88.
3. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. Фонд Я. Головацького. – П. 54. – Спр. № 790. – Арк. I.
4. *Возняк М.* Велетень думки і праці. Шлях життя і боротьби Івана Франка / М. Возняк. – К. : Держлітвидав УРСР, 1958. – 403 с.
5. *Гейне Г.* Вибір поезій (Німеччина. Байки для дітей). – Львів, 1892. – С. 5–7.
6. *Гете Й. В.* Фавст. Часть перша / Йоганн Вольфганг Гете ; з нім. пер. і пояснив І. Франко. Заходом «Світу». – Львів, 1882. – 223 с.
7. *Денисюк І.* Літературознавчі та фольклористичні праці. Т. 2. Франкознавчі дослідження / І. Денисюк. – Львів : ЛНУ, 2005. – 527 с.
8. *Домбровський О.* Іван Франко – теоретик перекладу / О. Домбровський // Іван Франко. Статті і матеріали. – Львів, 1958. – Зб. 6. – С. 306–330.
9. *Журавська І.* Іван Франко і зарубіжні літератури / І. Журавська. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 381 с.
10. *Зимомря М.* Перші українські інтерпретації творів Ф. Шіллера / М. Зимомря, С. Бобинець // Радянське літературознавство. – 1978. – № 11. – С. 52–62.
11. *Зимомря М.* Перекладацька спадщина Івана Франка: панорамність культурного простору / М. Зимомря // Слово і час. – К., 2011. – № 11. – С. 48–55.
12. *Зимомря М.* До питання про роль Івана Франка-журналіста в контексті міжнародних культурних зв'язків в кінці XIX – на початку XX ст. / М. Зимомря // Іван Франко і світова культура : матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО. – К. : Наукова думка, 1990. – Кн. 1. – С. 455–457.
13. *Зимомря М.* Мовно-стилістичні особливості Франкових перекладів поем Ф. Шіллера / М. Зимомря // Особливості розвитку сучасних германських і романських мов. – Ужгород, 1974. – С. 50–54.
14. *Зимомря М.* Німецька література в перекладацькому контексті Івана Франка // Іван Франко: дух, наука, думка, воля : матеріали Міжнарод. наук, конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка. – Львів, 2008. – Т. 1. – С. 1083–1091.
15. *Зорівчак Р.* Іван Франко – теоретик перекладу / Р. Зорівчак // Жовтень. – 1976. – № 8. – С. 127–130.
16. Зоря. – 1893. – № 1.
17. Зоря Галицкая. – 1849. – Ч. 40.
18. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – Львів, 1909. – С. 199–200.
19. *Лелеков Л. А.* Искусство Древней Руси и Восток / Л. А. Лелеков. – М. : Советский художник, 1978. – 157 с.
20. *Над'ярних Н.* Не просто вплив / Н. Над'ярних // Радянське літературознавство. – 1971. – № 4. – С. 9–19.

21. *Нахлік С.* Йосиф Левицький як літературний критик / С. Нахлік // Слово і Час. – 2001. – № 12. – С. 3–12.
22. *Осовецька Л.* Переклади Івана Франка з німецько-швейцарської літератури / Л. Осовецька // Наук. записки Київського держ. ун-ту. – 1956. – Т. 15. – Вип. 7. – № 9. – С. 143–157.
23. *Павличко Д.* Безсмертний майстер / Д. Павличко // Зеров М. Твори : в 2 т. Т. 1. Поезії. Переклади. – К. : Дніпро, 1990. – С. 14–20.
24. *Павличко Д.* Наш Каменяр / Д. Павличко // Укр. мова і література в школі. – К. : Радянська школа, 1966. – № 8. – С. 1–7.
25. *Пахльовська О. С.* Творчість Івана Франка як модель культурно-національної стратегії / О. С. Пахльовська // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали міжн. наук. конф., присв. 140-річчю від дня нар. Івана Франка (Львів, 25–27 вересня 1996 р.). – Львів : Світ, 1998. – С. 19–31.
26. *Ривкіс Я.* Іван Франко і німецька література / Я. Ривкіс // Наукові записки Житом. пед. ін-ту. – 1956. – Т. 4. – С. 113–129.
27. *Рильський М.* Мистецтво перекладу: статті, виступи, нотатки / М. Рильський. – К. : Радянський письменник, 1975. – 343 с.
28. *Рудницький Л.* Іван Франко і німецька література / Л. Рудницький. – Мюнхен : Logos, 1974. – 226 с.
29. *Теплий І.* Перекладознавчий доробок І. Франка та проблеми інтерпретації «Зів'ялого листя» англійською мовою / І. Теплий // Світ дослідницьких ідей : науковий збірник на пошану професора Миколи Зимомрі. – За ред. : В. Скотний, В. Кемінь, І. Зимомря. – Дрогобич, 2007. – С. 349–372.
30. *Теплий І.* «Зів'яле листя» Івана Франка у перекладі англійською мовою як творче застосування його перекладознавчої концепції / І. Теплий // Таємниця слова : збірник на пошану Любомира Сеника. – Львів : ЛНУ, 2012. – Вип. 12. – С. 326–360.
31. *Ткачук М.* Лірика Івана Франка / М. Ткачук. – Тернопіль-К. : Світ Знань, 2006. – 296 с.
32. *Франко І.* З чужих літератур / І. Франко // Літ.-наук. вісник. – 1898. – Т. I. – Кн. I. – С. 61–62.
33. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
34. *Хомицький О.* Німецькі письменники-реалісти XIX ст. в оцінці Івана Франка / О. Хомицький // Радянське літературознавство. – К., 1963. – № I. – С. 62–71.
35. *Шіллер Ф.* Поезії / Ф. Шіллер. – Львів, 1914. – 37 с.
36. *Ярема Я.* Іван Франко і «Фауст Гете» / Я. Ярема // Дослідження творчості Івана Франка. – К., 1956. – С. 68–107.
37. *Schiller F.* Gesammelte Werke in 8 Bänden. – Berlin: Aufbau-Verlag, 1955. – Bd. I. – 603 s.
38. *Schiller F.* Werke und Briefe, Bd. 1. Gedichte / F. Schiller / Hrsg. von Georg Kurscheidt. – Frankfurt am Main : Dr. Klassiker-Verlag, 1992. – 1532 s.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2012

Прийнята до друку 24.11.2012

IVAN FRANKO'S WORLD OF TRANSLATION: A DISCOURSE OF CULTUROLOGICAL STRATEGY

Mykola ZYMOMRIA

*Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych,
Department of Germanic Languages and Translation Studies,
24, I. Franko Str., Drohobych, Ukraine, 82100*

The article makes an attempt at disclosing the peculiarities of Ivan Franko's world of translation in view of the discourse of culturological strategy as a fundamental component of the author's aesthetic conception.

Key words: translated literature, Ivan Franko's world of translation, phenomenon of interpretation, discourse of culturological strategy.

ПЕРЕВОДЧЕСКИЙ МИР ИВАНА ФРАНКО: ДИСКУРС КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ

Николай ЗИМОМРЯ

*Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко,
кафедра германских языков и переводоведения,
ул. И. Франко, 24, Дрогобыч, Украина, 82100*

В статье сделанная попытка раскрыть особенности переводческого мира И. Франко с проекцией на дискурс культурологической стратегии – определяющей составляющей эстетичной концепции творца.

Ключевые слова: переводная литература, переводческий мир И. Франко, феномен интерпретации, дискурс культурологической стратегии.